

State of the Union – Wouter Hillaert

Er komen nieuwe tijden Een pleidooi voor radicalisering

En als we het nu eens niet over de subsidies zouden hebben? U weet wel, die rare sport waarvan de resultaten uiteindelijk omgekeerd evenredig zijn met alle energie die je er samen in stopt. Dat duwtje in de rug waarvan je op zijn best ter plaatse blijft trappelen. Die slinkse afleiding van waar het echt om draait. Over die subsidies gaan we het dus niet hebben. We zijn er niet aan verslaafd.

Laat ons liever beginnen met een quiz. Drie vragen. Afkijken mag.

Eén: Wanneer was de laatste keer dat je ergens voor terugdeinsde, maar dat je toch bent gesprongen, omdat je voelde dat het moest?

Twee: Wat was het waar je in geloofde, toen je in theater begon? Wat trok je er zo in aan?

Drie: Vrijheid of verbinding? Of is dat helemaal geen tegenstelling?

Beste vrienden van het theater,

Ze vroegen mij voor de State of the Union. Ik vroeg mij spontaan af: welke Union? Ik heb het nog eens opgezocht. Een unie is een verbond tussen meerdere entiteiten met een gemeenschappelijk doel, waarvan de onafhankelijkheid gewaarborgd blijft. Wat is dat gemeenschappelijke doel dat ons bindt? En wat zijn de grenzen van onze onafhankelijkheid? Als we vandaag ergens mee kampen, denk ik, dan is het de spanning tussen die twee vragen. Als mens. Als sector. Als samenleving. Wat is het gemeenschappelijke doel dat ons bindt? En wat zijn de grenzen van onze onafhankelijkheid?

Lang was het antwoord in het theater klaar en duidelijk: het doel dat ons bindt, is onze onafhankelijkheid. Dat was de tijd van de Grote Talenten. Radicaal rekenden ze af met de grote verhalen, de vaste formules, de disciplinaire afrasteringen, de hoge wetten van stuk en auteur. Het ging hen om vrijheid, stel ik me voor. En precies voor die vrije artiest stampten al even bevlogen dienstweigeraars en andere organisatoren in geen tijd een heel eigen circuit uit de grond, de kunstencentra. Dat was nog eens een unie: fuck de klassieke schouwburgen, leve onze ongebondenheid. Critici en academici engageerden zich mee, en zelfs de jonge Vlaamse Gemeenschap trok de kaart van de vernieuwing, omdat ze er haar eigen hang naar culturele autonomie in weerspiegeld zag. Er was één gezamenlijk doel: bevrijde eigenmacht.

Ik was er niet bij. Ik ben een van die paar uitzonderingen die een State of the Union mag uitspreken zonder erbij te zijn geweest. Mijn generatie heeft het allemaal maar van horen zeggen: de oermythe van ons theater, de Grote Bevrijding, de noodzakelijke schop onder moraal en ideologie, artistieke autonomie boven alles, en 'dat op scène gaan staan per definitie politiek is'. Zo is het ons overgeleverd. Dat waren nog eens tijden, die jaren '80.

Wat is er van die ongebondenheid geworden? Op scène lijkt ze helemaal verworven. Je kan nu gewoon je tekst aflezen van papier, of je voorstelling achterstevoren spelen, of dansen zonder dat je kan dansen, of desnoods iets van 2u40 brengen in 24 uur. Aan verbeelding geen gebrek. Inspiratie zonder grenzen. Doorgaans is het voldoende, goed of zelfs zeer goed.

Daarom is het zo gek dat de hele werking rond dat podium niet gevolgd is. Wel integendeel. Waar zijn het vrije denken en de verbeelding in hoe het theater zichzelf organiseert? Hoe meer we op het podium een alternatieve kijk verdedigen, hoe meer onze organisaties het doen zoals

de rest van de wereld: harder werken als regel, vliegen tegen de sterren op, liefst een vent aan de top en de kleurlingen buiten de muren.

Natuurlijk doen we ons best. Maar het klopt toch wel dat er iets niet meer klopt? Neem de vrije artiest waar het ons al die jaren om ging. Wat stelt die in ons systeem nog voor? Artistieke vrijheid lijkt steeds meer op een hoog privilege voor wie er op tijd bij was om ofwel zijn persoonlijke structuur op te trekken, ofwel een grote schouwburg te veroveren. Of twee of drie schouwburgen, doe maar op. Voor een pree waar anderen een heel gezelschap mee moeten runnen. Sommige van die Grote Talenten van weleer lijken nu vooral Grote Ego's geworden: vorsten van de vrijheid, met een hofhouding die zich daar dubbel voor plooit. Voor wie na hen kwam, is artistieke vrijheid meer iets voor tussen de soep en de patatten, voor tussen het water en het brood, voor tussen de afspraken met zes, zeven, acht coproducenten. Als het mag van de ene, mag je ook met de andere gaan praten, 'maar de première is van ons'. Vóór het werk van artiesten komt nu het merk van het huis, de macht van de middelen.

Klopt ons werk nog met onze woorden en waarden? Soms lijkt het alsof onze glorieus verworven vrijzone niet verder reikt dan de deur van het repetitiehok. Eens op kantoor wordt de vrije artiest in onze kop zo gemakkelijk gewisseld voor de kleine politiekeer. Voortdurend zit hij als een waakhond aan ons oor te likken. 'Zwijg stil, de subsidies komen eraan.' 'Zet liever de tering naar de nering!' 'Ben je wel genoeg in beeld?' Het is als snel een badjas omslaan bij het groeten, na een hele voorstelling in je blootje. 't Spelleke is afgelopen, dank voor het applaus. Als artiest doen we een beetje gek, maar als burger zullen we ons gedragen.

Zo hebben ze ons graag. Als de nachtegaal in zijn gouden kooi, als het kraaiende kind achter de veilige spijlen van zijn park. De sirtaki van de blote piemels? Doe maar op, we komen allemaal kijken! Want bij ons thuis mag het niet, daar hebben we juist artiesten voor. Een lach, een traan, en we kunnen de shit weer aan. Vinden we dat effect op de zaal voldoende? Dat is niet waar het ons om ging, toen we in theater begonnen. Het ging ons om het deken opschudden. Het ging ons om authenticiteit. In het theater konden we oprecht onszelf zijn door iets anders te worden. De vrijheid verwerklijken die het systeem was verloren.

En wat hebben we nu? Publiek gedoogbeleid. Pappen en nathouden. Iedereen een beetje en de rest geschraapt. Waar waren we toen een jaar geleden de projectsubsidies werden gepluimd? En wat gaan we ondernemen na de subsidieslag van deze zomer? Met veel bravoure voeren we Caligula ten tonele, maar zelf lijken we nog het meeste op de bevroesde patriciërs die zich een ei laten kapotslaan op hun kop. Wat we opvoeren in foyers en op studiedagen, doet mij denken aan Het Gezin van Paemel. Weeklagen rond de keukentafel en verder deemoedig buigen. Een lach, een traan, en we kunnen de shit weer aan.

Ik maak hier zeker niet het proces van onze sector alleen. Als politici openhartig zijn over hun job, zeggen ze het ook: 't is niet wat het moet zijn, maar het is wat het is. Als je academici vraagt hoe het gaat met waar ze voor staan, klinkt het niet anders: 't is niet meer te doen, maar we doen voort. Om maar te zwijgen van journalisten. Allemaal lijken we de passie geparkeerd te hebben om mee te blijven razen in de vaart van overleven. En zo zie je een politicus die niet meer echt kan geloven in wat hij staat te doen, voor de camera van een tv-journalist die ook niet meer echt kan geloven in wat hij staat te doen, snedig beweren dat het fantastisch gaat. Dat is toch om van te wenen? We lijken allemaal zo fucking afgedreven. Afgedreven van waar het ons echt om ging. Alsof niemand nog eigenaar is van zijn eigen oprechtheid. Alsof onze samenleving collectief ligt te baden en te braden in suspension of disbelief. We weten dat het niet klopt, maar we doen van wel. Hoe willen we dan dat de mensen voor de buis er nog in blijven geloven? Als onze hele 'verlichte' maatschappij gestuurd wordt door mensen bij wie stiekem het licht is uitgegaan?

Ik vind dat je dat in ons theater ook vaak op scène ziet, hoe vrij en blij het allemaal ook lijkt. We zijn een veld geworden waarin Tsjechov niet meer gaat over het verlangen naar Moskou, maar over naargeestige apathie tegen een vervallen decor. Een veld waarin we blijven teruggrijpen naar onze eigen oorlogstijden, alsof dat de laatste keer was dat er echt iets op het spel stond, 100 jaar geleden. Op zijn best weten we slim het probleem uit te smeren, lustig aan de wonde te likken, de analyse te maken van het deficit: van de hypocrisie van de bourgeoisie en het failliet van de liefde tot de eeuwige pervertering van de macht. Waar is het perspectief op waar het heen moet? Waar is het geloof in de kracht van wat mensen kunnen veranderen? Wat hebben we hen meer te bieden dan ons eigen onvermogen?

Ik wil graag twee perspectieven delen, om het licht weer aan te steken. Vanaf hier zou het alleen maar in stijgende lijn mogen gaan.

1. Radicaliseer!

Een nog veel groter probleem dan de radicalisering van enkele losgeslagen elementen vind ik vandaag de deradicalisering van al de rest. Noem het 'vergrijzing', of zelfs verlamming. Want we leven in radicale tijden, dat hoef ik jullie niet te vertellen. Dit is een kantelpunt. Voor het milieu, voor de sociale gelijkheid, voor de leefbaarheid van onze steden, voor de culturele rijkdom. Gaan we de boel laten ontploffen, of gaan we de boel proberen te beredderen? Het is vandaag het een of het ander geworden, vrees ik. Er is geen tijd meer voor eindeloos nuanceren en wikken en wegen. En de keuze voor beredderen is echt geen keuze meer uit medelijden met sukkelaars die het minder goed hebben. Vandaag gaat het ook om ons eigen voortbestaan, en van de waarden die we met ons werk verdedigen. We zitten mee in het bad.

In tijden die radicaliseren kunnen we toch niet gewoon hetzelfde blijven doen? Dat voelt als koppig rechtdoor gaan terwijl de weg afbuigt of splitst. Het zal de muur zijn of het ravijn, maar niet de overleving. Radicaliseren dus, tegen de vergrijzing van de grote Status Quo. Ik heb het niet zozeer over de scène. Die fase hebben we gehad, die vrijheid is verworven, en het publiek tegen de haren strijken wordt steeds meer een loos gebaar. Als ik radicalisering zeg, gaat het me veeleer om onze organisaties. Er zijn goeie voorbeelden van. KVS die met bureau en al naar de wijken verhuist voor Tok Toc Knock, Extra City die een horizontaal personeelsmodel wil introduceren, Theater Zuidplein in Rotterdam dat zich dankzij een radicale keuze voor co-programmatie transformeerde van een leeglopend theatertje tot een levendig cultuurhuis. Innovatie is meer dan digitalisering en aanvullende financiering.

Wat we nodig hebben, is een tweede Vlaamse Golf: één van onze instellingen. Kunnen we ook onze organisatie niet gaan zien als een artistieke daad, in plaats van als een faciliterend bedrijf? Geef de sleutel in de zomer aan een bende jonge urban artists, en zie wat er gebeurt. Maak van je festival een tijdelijk vluchtelingenkamp. Dien over vijf jaar één subsidiedossier in met de hele sector, ik meen het. Laat alleen mensen in uw voorstelling toe als ze in duo komen met iemand van een andere huidskleur. Programmeer een jaar lang alleen maar alternatieve nieuwsuitzendingen. Vervang uw seizoensbrochure door een transitiegids, en uw tickets door bio-selders. Waar is de naïviteit? Waar is de fantasie? Als radicaliseren niet lukt, begin dan al met meer fun, meer joie de vivre! Waar we nood aan hebben, is geen volgend oKo-overleg, maar een groot voetbaltoernooi. Iedereen krijgt een goal die zo groot is als zijn subsidiebedrag, en alleen directeurs en vrouwelijke medewerkers mogen scoren. Of we ontvoeren de minister, lijkt me spannend.

Want we zijn zo verschrikkelijk professioneel en voorspelbaar geworden. Wij waren toch de radicalen? De wegbereiders? De grote uitdagers van de common sense? Zij die het anders doen? Wanneer gaan we nog eens iets ondernemen waar we voor terugdeinzen, en toch springen,

omdat we voelen dat het moet, ook al weten we niet waar het ons zal brengen? Als het niet van ons zal komen, van wie dan wel? Radicaliseren stamt van het Latijnse 'radix', wortel. Radicaliseren is terug naar je wortels gaan. Het is geen afscheid van nuance. Het is uitgesproken durven zijn en de zaken consequent doordenken. Dus welaan: waar ging het ons weer om? Mochten instellingen weer even vrij gaan opereren als de artiesten op hun podium, dan zouden onze daden weer beter kloppen met onze hoge woorden en waarden in brochures, interviews, statements. Radicaliseren is niet cumuleren, Johan, maar bewust kiezen en daar vol voor gaan. Kiezen om, door ingrijpend te zijn, weer ingrijpend te worden.

Het zou een sleutelvraag moeten zijn voor elk subsidiedossier: waarin is jouw praktijk, jouw organisatie, jouw instelling radicaal? Vergeet voor mijn part mijn hele State of the Union, maar onthoud deze oproep: begin met één radicalisering per seizoen. Lijkt me een mooi agendapunt voor de teamvergadering van maandag.

2. Verenig u!

'Het wordt tijd', zo dichtte Eddy van Vliet precies 25 jaar geleden na Zwarte Zondag. 'Het wordt tijd dat wij orde op zaken stellen. De woede verzamelen. Een republiek voorspellen. (...) Het wordt tijd dat wij de vette gans van de zakelijkheid villen. (...) Dat wij prikkeldraad om ons heen zetten en met rode letters op groen vlak verkondigen: Ontoegankelijk. Herstel van landschap. Een decennium is voorbij.'

Waar het vandaag tijd voor wordt, is voor een nieuwe unie. Ik ben lang niet de eerste die het zegt, maar we laten ons nekken door een gebrek aan gedeelde strijd en slagkracht. Omdat we allemaal iets té ongebonden zijn gaan denken, wellicht. Omdat we ons allemaal juist iets te veel bevrijd hebben van al wat ruikt naar ideologie. We doen ook altijd zo reactief – nog zo'n ingebakken spoor van de jaren '80. Diep vanbinnen denken we nog altijd vanuit deconstructie, vanuit het idee van de marge, vanuit de ontmaskering van het bestaande. Onze natuurlijke staat is nog altijd dat we klaarliggen in de bosjes om te schieten op alles wat wel beweegt. Maar de jaren '80 zijn voorbij, get over it!

In deze radicale tijden ligt onze eenheid niet langer in onze onafhankelijkheid, maar ligt onze onafhankelijkheid in de eenheid. Alleen samen gaan we het redden. Waar zijn onze eigen plannen voor ons cultuurbeleid? Hoe dromen we zelf ons landschap? Waar gaan we samen een vuist voor maken, in plaats van elk apart ons eigen vingertje op te steken bij het kabinet? U weze welkom op ons tweede Cultuurparlement van de Lage Landen, op 4 september in Amsterdam. Dát is waar we radicaal in moeten worden. Niet langer in onze vrijheid, maar in onze verbinding. Dus steek uw ego's in uw gat, ontsla die kleine politieker in uw oor en ga eens echt aan politiek doen. En dat bedoel ik in de meest brede zin: 'verantwoordelijkheid opnemen voor hoe de bestaande orde anders kan.' Niet alleen als droevige nachtegale in elk ons kooitje, maar als een vrije zwerm zwaluwen in de buitenlucht. Als een unie.

Als gemeenschappelijk doel denk ik aan één woord: solidariteit. En aan twee richtingen: naar binnen en naar buiten. Naar binnenuit moesten we nu eindelijk maar eens allemaal samen werk gaan maken van verjonging en verkleuring. Nieuwe stemmen. Frisse krachten. 'Wie zit er dan klaar om ons van de troon te stoten?', hoorde ik ooit een van onze Grote Talenten op de radio roepen. 'Ik zie ze niet!' Het probleem, beste Jan, is niet de opvolging, maar die troon zelf. De meeste artiesten van twintig en dertig interesseren zich voor iets anders dan de troonzaal: kamperen in de stedelijke werkelijkheid, nieuwe vormen van samenwerking, co-creatie, opnieuw een perspectief zoeken na de grote afbraak, l'art pour l'autre.

Ik kan me voorstellen dat het vanuit de hoge troonzalen onzichtbaar blijft, maar de kanteling is volop bezig. Van piramidaal denken naar levende netwerken. Van de stille zaal naar het veelstemmige plein. Van vrijheid naar verbinding. Achter de rug van de Grote Talenten veegt de nieuwe generatie de scherven bijeen. Ze wil weer ergens voor gaan staan, biedt graag plek aan onbevoegden, organiseert zich anders en gooit de schouwburg open of voorgoed achter zich dicht. Haar kompas is gericht op de vraagstukken van vandaag, voor de antwoorden van morgen. Gisteren is voorbij. Er komen nieuwe tijden aan. Letterlijk. Hét gebaar van de jongste jaren vond ik de stap terug van Lucas Vandervost bij De Tijd, voor het jong geweld van De Nwe Tijd. Plaats maken is misschien wel het summum van radicalisering. Denk er eens over.

En verder kijk ik absoluut uit naar die collectieve campagne voor minstens een verdubbeling van de projectsubsidiepot. Werkelijk iedereen heeft er baat bij: het jonge talent, de vele geschrapte structurele werkingen én de producerende instellingen die anders zelf al die rugzakjes moeten ophoesten. 'Ik kies voor kunst' was een goeie generale repetitie. Nu volgt het echte werk. De vlucht vooruit, in zwerm. We moeten niet zelf spreken, maar met ons publiek. Samen bereiken we zowat de helft van 't land.

Tegelijk moet de solidariteit van onze nieuwe unie ook naar buiten. U vroeg zich al af waar het bleef. Ik wil er graag mee eindigen. In haar Erasmuslezing maakte Frie Leysen in 2014 een heel scherpe analyse van wat er in de kunsten en de politiek allemaal uit de bocht is gegaan. Ze had ook een voorstel: 'Moeten we niet, net zoals de walvis, opnieuw wat stappen terug zetten, een stuk afstand nemen, terug de zee in, op zoek naar een juistere biotoop om onze slagkracht te herwinnen?' Frie stelde de grote terugtocht voor. Ik zou eerder durven pleiten voor de vlucht vooruit, voor de grote uitzwerming. Voorbij ons eigen veldje, voorbij onze eigen navel. Want het is niet de zoveelste subsidiebeslissing van onze cultuurminister die ons zal nekken, wel de ideologische onderbouw van het hele beleid voor iedereen.

Vinden we het normaal dat onze staatssecretaris van Asiel steevast over zijn beleidsdomein praat met de gevleugelde woorden: 'ik krijg ze niet weg'? Vinden we het normaal dat rusthuizen tegenwoordig 1800 euro per maand kosten, voor een gemiddeld pensioen van 1200 euro? Dat in deze stad het opbouwwerk straks zomaar op de markt gegooid wordt? Het commerciële bedrijf dat de beste offerte kan voorleggen voor de ondersteuning van kwetsbare burgers, mag ze hebben. Dat zijn vandaag de blijken van onze verlichte westerse waarden, waar die nieuwe Belgen zich nu eindelijk maar eens aan moeten leren aanpassen. Wie dat normaal vindt, zou wel eens de volgende kunnen zijn die het mag schudden. Deradicalisering en desinvestering vormen de tweeling van deze tijd. Wat gaan we doen?

Beste vrienden van het theater,
Beste unie,

Ik ben wel een klein pastoorke, maar ik geloof niet in loze wonderen. Wat ik hier vanop mijn kansel sta te roepen, is wel degelijk mogelijk. Verbinding kan werken. Ook voor onze sector. Twee dingen heb ik bij Hart boven Hard ingezien. Eén: dat de kracht van theater om mensen aan te spreken zo onnoemelijk sterk is, vergeleken bij het instrumentarium van pamfletten, speeches, spandoeken, manifestaties. Als kunstenaar heb je directe toegang tot hun ziel als mens, in plaats van hun vaste overtuiging als burger. Ontroering is uw grootste wapen. De enige vraag is waarvoor we het gaan inzetten.

Twee: de vraag in het middenveld naar verbeelding, naar begeestering, naar artiesten is al even sterk. Van ngo's en vakbonden tot sociaal werk: ook zij voelen aan dat ze ergens in vastlopen. Op zowat elke bijeenkomst van Hart boven Hard klinkt de schreeuw om artiesten, ik overdrijf niet. We zijn ons daar veel te weinig van bewust. Er zijn niet alleen de politici die het niet begrijpen,

niet alleen de reaguurders die het ons niet gunnen. Er zijn ook zoveel mensen die elke dag doen wat wij doen: strijden voor iets anders. Ze delen dezelfde droom als ons: vrijheid bewerkstelligen in een systeem dat die menselijke vrijheid dreigt op te geven. Ze hebben alleen vaak niet de luxe en de tijd die wij wel hebben weten te bevechten: de vrije toegang tot verbeelding, ontroering, esthetiek.

Zij kunnen het niet alleen. Wij kunnen het niet alleen. Als onze collectieve onafhankelijkheid gewaarborgd wil blijven, zullen we ons moeten verbinden. Radicaal!

Wouter Hillaert
25 augustus 2016